

ה'תשס"ה
 הכרך והמחבר
 חגית

2014
 ביולי
 2005

יהודה

כתובת נקבת השילוח

הכתובת נחגלה במקרה בשנת תר"ם (1880) בן למחצה בסתופת. הכתובת חקוקה בקצה המערני מסרים מהמוצא אל בריכת השילוח שממערב סנחריב חקק כמה מכתובות ההנצחה למפעל המוסתרים. הכתובת בת שש השורות נחקקה וישרות על חלקו התחתון של משטח סלע מוחי פחות ממחצית השטח המוחלק. אפשר שהשט יותר, או שבעת החלקת השטח לא ידעו כמה ח הכתובת נעקרה ממקומה בשנת תר"ן (1890) ירושלים שביקש למכרה. בשעת מעשה נשבר שבעה שברים. הכתובת שוקמה לפי העתק השוייצרי-הירושלמי קונרד שיק סמוך לגילו לאיסטנבול והיא נמצאת שם במוזיאון הארכיאול הכתובת מספרת על השלבים האחרונים שבחציני שביצרו את ירושלים והכינה לעמוד במצור מפ במל"ב כ, כ; כב, טי"א; דה"ב לב, ג"ה, ל. מעני בכלל תיאורי הביצור ונזכר רק במל"ב כ, כ: " . . . ואת התעלה ויבא את המים העירה", ובדה"ב ל מימי גיחון העליון וישרם למטה מערבה לעיר דוי את המפעל ונא בן-סירא, שחי באמצע מאה ג' עירו בהטות אל תוכה מים. ויחצב כנחשת צו (מת, כביכג [17]) אבל ספק אם יש לקבל את ע חציבת המנהרה כפשוטה. קשה להניח שהמנהר מסתבר שהמדובר במפעל מים מתוכנן יפה, בי

א	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	כ	ל	מ	נ	ס	ע	פ	צ	ק	ר	ש	ת
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22

1. לוח גוד; 2. מצבת מישע; 3. כתובת עגורד; 4. כתובת השילוח; 5. מכתבי לכיש

האלפבית העברי הקדום

י נוח, "כתובות מנצחת ועבריות", לשונו ל (תשכ"ו), עמ' 66-67
 W.L. Reed - F.V. Winnet, "A Fragment of an Early Moabite Inscription
 from Kerak", *BASOR* 172 (1963), pp. 1-9; D.N. Freedman, "A Second
 Mesha Inscription", *BASOR* 174 (1964), pp. 50-51

מצבת מישע

פרשת גילוייה של מצבת מישע בשנת 1868 נקראת כסיפור הרפתקאות על
 התנאים המדיניים ומצב הביטחון האישי בעבר-הירדן בשנות הששים
 והשבעים של מאה י"ט לסה"ג. הפרשה חושפת את היריבות האישית
 והלאומית של המלומדים וסוכני העתיקות הגרמנים והצרפתים בירושלים,
 יריבות שגרמה להשחתת המצבה שנמצאה שלמה באתר. הסיפור
 מסביר מדוע חסרים חלקים מהמצבה ומדוע גם דפוס הנייר שנועשה
 ממנה קודם שנושחטה, אינו שלם. הסיפור סופר בפירוט רב בידי הורן
 (ראה ביבליוגרפיה). לאחרונה שוב לָמַר וּבִדָּק את דפוס הנייר שבמוזיאון
 הלובר, והצליח לשפר את פענוח הכתובת, ובמיוחד לקרוא סופה.
 המצבה המשויקמת נמצאת היום במוזיאון הלובר בפאריס. ההעתיקה
 הטובה ביותר של המצבה, הן השוואה לדפוס הנייר היא של לידברסקי
 (ראה ביבליוגרפיה).

חשיבותה של מצבת מישע בכמות הרבה של מידע רב צרדי שהיא
 אוצרת. היא מצליחה לגולל במידה רבה יחסית של פירוט את פרשת
 מלחמתיו של מישע מלך מואב, כן דורם של אחאב וירם מלכי ישראל
 ויהושפט מלך יהודה, ואת מפעלי הבנייה שלו. לפי תיאור מפעלי הבנייה,
 שנמשכו זמן לא מועט, נראה שזו כתובת מסכמת של מפעליו, עד לשלב
 כתיבתה. נוסף על המידע ההיסטורי שבה, הריהו המקור העיקרי שבידנו
 ללמוד על לשון מואב. היא מהווה מקור חשוב ביותר לידענותנו על דת
 מואב ותפישת עולמו של המואבים בתקופה זו. אף נלמד ממנה על
 קרבתה הרבה של תפישת העולם של המואבים לשל שכניהם בני ישראל,
 כגון: החורם, האמונה שהאל כועס על מואב, או נלחם למענו. גם על
 עולמו של בני ישראל מצליחה המצבה לשפוך אור, ומגנה למדנו על

קיומו של מקדש לה' אלוהי ישראל בנבו.
 שאלה חמורה שהועלתה במחקר היא התיקה שבין פרשת מלחמתיו של
 מישע לשחרור ארצו מעול ישראל, לבין סיפור המלחמה במואב המסופר
 במל"ב, ג, דרכו. על הניסיונות השונים לישוב את שני התאורים, ראה
 לקמן בספרות.

ההלניסטית - כאל המלחמה אָרַם. ויהוים אלה עולים יפה עם פירוש
 השם פְּמִישׁ - יְחֻבֶשׁ, המכניע (כיר' מח, ז, כתיב השם "כמיש", אבל
 לא נראה שהוא משקף את הצורה הקדומה, ואין כאן אלא חילוף גרפי קל
 של ח' בכתב הארמי או היהודי).

[ה]דיבני - השלמה וראית. הדל"ת מזודה.

[ת] - אולי צריך להשלים [כת] = בית או [במת], ואי-אפשר להכריע.
 למבער - אולי מזבת, שמכעירים עליו אש.

כי את[בני כמש] - כך לפי הענין, ואולי אפשר להמשיך ולהוסיף: [מכל
 המלכו].

וחן - נתן, או נתן.

אֲנִי מִשְׁעֵי בֵּן פְּלוֹשֶׁתַי מֶלֶךְ מֵאֵב הַדֵּי
 יִבְנִי אֲבִי מֶלֶךְ עַל מֵאֵב שְׁלוֹשׁ שֵׁת וְאֲנִי מֶלֶךְ
 הַיָּמִי אַחֵר אֲבִי וְאֶעֱשֶׂה הַקְּבִימָה זֹאת לְכַמֵּשׁ בְּקִרְחָה וְכַמֵּשׁ בְּאֵר
 שָׁעַר כִּי הַשְׁעָרִים מִכָּל הַמְּלָכִים וְכִי הָרֵאשִׁי בְּכָל שְׁנָאֵי עַמִּי
 יִמְלֹךְ יִשְׂרָאֵל וְיַעֲנֵנו אֵת מֵאֵב יָמֵינוּ כִּי יִבְנֵנו כְּמִשְׁכַּן
 צִוְּיָנוּ וְיִחַלְפֵנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲבָד אֲבָד עֲלֵם וְיִדְּשׁ עַמְרֵי אֵת כֹּל
 וְיִאָּרֵא בֵּה וּבִבְחָתָה וְיִשְׂרָאֵל אֲבָד אֲבָד עֲלֵם וְיִדְּשׁ עַמְרֵי אֵת כֹּל
 וְיִשְׁמַח בָּהּ וְיִשְׁכַּב בָּהּ יָמֵה וְחִצֵּי יָמֵי בְּנֵה אֲרֻבְעֵן שֵׁת וְיִשׁ
 וְיִשׁ כְּמִשׁ בְּיָמֵי וְאֲבָן אֵת בְּעֵלְמֵעֵן וְאֶעֱשֶׂה בָּהּ הָאֲשֻׁחַת וְאֲבָן
 אֵת קִרְיָתֵן וְאֶשׁ גֵּד יִשָּׁב בְּאֲרֵץ עֲטֻרַת מַעֲלָם וְיִבְנֵן לָהּ מֶלֶךְ יִ
 יִשְׂרָאֵל אֵת עֲטֻרַת וְאֶלְחָחִם בְּקֹר וְאֶחָזָה וְאֶחָרָג אֵת כָּל הָעָם
 הַקָּרִי רִית לְכַמֵּשׁ וְלִמְאֵב וְאֶשְׁכַּב מִשָּׁם אֵת אִרְאֵל דּוֹדָה וְאֵן
 חֲבָה לְפָנַי כְּמִשׁ בְּקִרְיָת וְאֶשְׁכַּב בָּהּ אֵת אֲשֵׁר שְׂרָן וְאֵת אֲשֵׁר
 מִחֻרָת וְיִאֲמֹר לִי כְּמִשׁ לָךְ אֶחָז אֵת נֹכַח עַל יִשְׂרָאֵל וְאֵן
 הַלֵךְ בְּלֵלָה וְאֶלְחָחִם בָּהּ מִבְּקַע הַשְּׁחֻרָת עַד הַצְּהָרִים וְאֵת
 זֶה וְאֶחָרָג כְּלָה שְׁבַעֲתֵת אֶלְפָן וְגִבְרֹן וְגִבְרָת וְגִבְרָת וְגִבְרָת
 תִּתְחַמַּת וְכִי לְעִשְׁתֹּרִי כְּמִשׁ הַחֲרֻמָּה וְאֶקַּח מִשָּׁם אֵן
 לִי יִחֻזָּה וְאֶסְחָב הֵם לְפָנַי כְּמִשׁ וּמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בְּנֵה אֵת
 יִדְּשׁ וְיִשָּׁב בָּהּ בְּהַלְחָמָה כִּי וְיִגְרֹשֶׁהָ כְּמִשׁ מִפְּנֵי וְ
 אֶקַּח מִמֵּאֵב מֵאֲתָן אֲשֵׁר כָּל רֵשֵׁהָ וְאֶשְׂאֲהָ בִּידְדֵן וְאֶחָזָה
 לְסַפֵּת עַל דִּיבָן אֲנִי בְּנֹחֵי קִרְחָה חֲמַת הַיַּעֲרֹן וְחֲמַת
 הַעֲפָל וְאֲנִי בְּנֹחֵי שְׁעָרֵיהָ וְאֲנִי בְּנֹחֵי מְגֻדְלָתָהּ וְאֵן
 נֶךְ בְּנֹחֵי בֵּת מֶלֶךְ וְאֲנִי עֲשִׂיתִי כְּלָאֵי הָאֲשֵׁן אֵן בְּקִרְבִּי
 הַקָּרִי וְכִר וְאֵן בְּקִרְבִּי הַקָּרִי בְּקִרְחָה וְאֶמְרֵה לְכָל הָעָם עֲשׂוּ לִי
 כִּסֵּם אֲשֵׁר בֵּר בְּכִיתָהּ וְאֲנִי פְּרִיזֵה מְכֻרָתָהּ לְקִרְחָה כְּאִסְרִי
 יִשְׂרָאֵל אֲנִי בְּנֹחֵי עֲרֻעֵר וְאֲנִי עֲשִׂיתִי הַמְּסֻלָּת בְּאֲרֻזֵּי
 אֲנִי בְּנֹחֵי בֵּת פְּמַת כִּי הָרֵס הָאֵן אֲנִי בְּנֹחֵי בְּצֵר כִּי עֵינִי
 הָאֵן בְּאֵשׁ וְיִבְנֵן חֲמֻשָּׁן כִּי כָל דִּיבָן מִשְׁמַעֲתִי וְאֲנִי מֶלֶךְ
 תָּלֵן עַל הַמְּאֻת בְּקֹר אֲשֵׁר יִסְפָּתִי עַל הָאֲרֵץ וְאֲנִי בְּנֵת
 יִ [אֵת מִתְּרָבָא וְכֵת דְּבִלְתָּן וְכֵת בְּעֵלְמֵעֵן וְאֶשְׂאֵה שָׁם אֵת נֶגְדִי
 י לְדַעַת אֵת צֵאן הָאֲרֵץ וְחֻרְזֵנָּה יִשָּׁב בָּהּ בֵּתְךָ וְיִ [אֶשְׂאֵה

אֲנִי מִשְׁעֵי בֵּן מֶלֶךְ מֵאֵב הַדֵּי
 יִבְנֵי אֲבִי מֶלֶךְ עַל מֵאֵב שְׁלוֹשׁ שֵׁת וְאֲנִי מֶלֶךְ
 הַיָּמִי אַחֵר אֲבִי וְאֶעֱשֶׂה הַקְּבִימָה זֹאת לְכַמֵּשׁ בְּקִרְחָה וְכַמֵּשׁ בְּאֵר
 שָׁעַר כִּי הַשְׁעָרִים מִכָּל הַמְּלָכִים וְכִי הָרֵאשִׁי בְּכָל שְׁנָאֵי עַמִּי
 יִמְלֹךְ יִשְׂרָאֵל וְיַעֲנֵנו אֵת מֵאֵב יָמֵינוּ כִּי יִבְנֵנו כְּמִשְׁכַּן
 צִוְּיָנוּ וְיִחַלְפֵנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲבָד אֲבָד עֲלֵם וְיִדְּשׁ עַמְרֵי אֵת כֹּל
 וְיִאָּרֵא בָּהּ וּבִבְחָתָה וְיִשְׂרָאֵל אֲבָד אֲבָד עֲלֵם וְיִדְּשׁ עַמְרֵי אֵת כֹּל
 וְיִשְׁמַח בָּהּ וְיִשְׁכַּב בָּהּ יָמֵה וְחִצֵּי יָמֵי בְּנֵה אֲרֻבְעֵן שֵׁת וְיִשׁ
 וְיִשׁ כְּמִשׁ בְּיָמֵי וְאֲבָן אֵת בְּעֵלְמֵעֵן וְאֶעֱשֶׂה בָּהּ הָאֲשֻׁחַת וְאֲבָן
 אֵת קִרְיָתֵן וְאֶשׁ גֵּד יִשָּׁב בְּאֲרֵץ עֲטֻרַת מַעֲלָם וְיִבְנֵן לָהּ מֶלֶךְ יִ
 יִשְׂרָאֵל אֵת עֲטֻרַת וְאֶלְחָחִם בְּקֹר וְאֶחָזָה וְאֶחָרָג אֵת כָּל הָעָם
 הַקָּרִי רִית לְכַמֵּשׁ וְלִמְאֵב וְאֶשְׁכַּב מִשָּׁם אֵת אִרְאֵל דּוֹדָה וְאֵן
 חֲבָה לְפָנַי כְּמִשׁ בְּקִרְיָת וְאֶשְׁכַּב בָּהּ אֵת אֲשֵׁר שְׂרָן וְאֵת אֲשֵׁר
 מִחֻרָת וְיִאֲמֹר לִי כְּמִשׁ לָךְ אֶחָז אֵת נֹכַח עַל יִשְׂרָאֵל וְאֵן
 הַלֵךְ בְּלֵלָה וְאֶלְחָחִם בָּהּ מִבְּקַע הַשְּׁחֻרָת עַד הַצְּהָרִים וְאֵת
 זֶה וְאֶחָרָג כְּלָה שְׁבַעֲתֵת אֶלְפָן וְגִבְרֹן וְגִבְרָת וְגִבְרָת וְגִבְרָת
 תִּתְחַמַּת וְכִי לְעִשְׁתֹּרִי כְּמִשׁ הַחֲרֻמָּה וְאֶקַּח מִשָּׁם אֵן
 לִי יִחֻזָּה וְאֶסְחָב הֵם לְפָנַי כְּמִשׁ וּמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בְּנֵה אֵת
 יִדְּשׁ וְיִשָּׁב בָּהּ בְּהַלְחָמָה כִּי וְיִגְרֹשֶׁהָ כְּמִשׁ מִפְּנֵי וְ
 אֶקַּח מִמֵּאֵב מֵאֲתָן אֲשֵׁר כָּל רֵשֵׁהָ וְאֶשְׂאֲהָ בִּידְדֵן וְאֶחָזָה
 לְסַפֵּת עַל דִּיבָן אֲנִי בְּנֹחֵי קִרְחָה חֲמַת הַיַּעֲרֹן וְחֲמַת
 הַעֲפָל וְאֲנִי בְּנֹחֵי שְׁעָרֵיהָ וְאֲנִי בְּנֹחֵי מְגֻדְלָתָהּ וְאֵן
 נֶךְ בְּנֹחֵי בֵּת מֶלֶךְ וְאֲנִי עֲשִׂיתִי כְּלָאֵי הָאֲשֵׁן אֵן בְּקִרְבִּי
 הַקָּרִי וְכִר וְאֵן בְּקִרְבִּי הַקָּרִי בְּקִרְחָה וְאֶמְרֵה לְכָל הָעָם עֲשׂוּ לִי
 כִּסֵּם אֲשֵׁר בֵּר בְּכִיתָהּ וְאֲנִי פְּרִיזֵה מְכֻרָתָהּ לְקִרְחָה כְּאִסְרִי
 יִשְׂרָאֵל אֲנִי בְּנֹחֵי עֲרֻעֵר וְאֲנִי עֲשִׂיתִי הַמְּסֻלָּת בְּאֲרֻזֵּי
 אֲנִי בְּנֹחֵי בֵּת פְּמַת כִּי הָרֵס הָאֵן אֲנִי בְּנֹחֵי בְּצֵר כִּי עֵינִי
 הָאֵן בְּאֵשׁ וְיִבְנֵן חֲמֻשָּׁן כִּי כָל דִּיבָן מִשְׁמַעֲתִי וְאֲנִי מֶלֶךְ
 תָּלֵן עַל הַמְּאֻת בְּקֹר אֲשֵׁר יִסְפָּתִי עַל הָאֲרֵץ וְאֲנִי בְּנֵת
 יִ [אֵת מִתְּרָבָא וְכֵת דְּבִלְתָּן וְכֵת בְּעֵלְמֵעֵן וְאֶשְׂאֵה שָׁם אֵת נֶגְדִי
 י לְדַעַת אֵת צֵאן הָאֲרֵץ וְחֻרְזֵנָּה יִשָּׁב בָּהּ בֵּתְךָ וְיִ [אֶשְׂאֵה

אמר. לי. כמש. רה. הלתחם. בחורנן | ואוד]
 [בה. כמש. בימי. ועלן]: משם. עשרן
 [מת. צדק | וא]

1. אגך - הקריאה אֶנְךָ לפי העברית והכנענית של אל-עמארנה *anuki*. אמנם במקומות אחרים בכתובת, יי"ד של כינוי הגוף למדבר נרשמת, אבל שני הכתיבים (או אולי הצורות) המקבילים אֶנְךָ ואנכי נמצאים בכתובות פניקיות.
 משע - במקרא מִישַׁע, והשביעים גרסו *Mosca*, היינו *מוֹשַׁע, ונראה שאין מישע אלא הצורה המואבית של מוֹשַׁע. ואפשר להניח אפוא שלא היה זה שמו מלידה של מלך מואב אלא שם שנטל לעצמו אחרי שהושיע את עמו מיד ישראל (השווה ש' מורג, "מישע", אוֹר־ישראל ה [תשי"ט], עמ' 138-144 = מחקרים בלשון המקרא, ירושלים תשנ"ז, עמ' 70-81).
 כמשנן] - ההשלמה מוכחת מהכתובת הקטועה שנמצאה בקיר-מואב (לעיל, עמ' 355).
 מאב - כתיב חסר. הכתיב העברי מואב הוא *Mu'ab* או *Ma'ab* מעידים על מבטאו מואב.
 2. הדיבני - הכתיב מלמד על שמירת הדונוניה, ואכן בשבעים פעם אחת נרשם השם *Δαυβον* היינו דיבון, היום דיבאן. לפי המקראות היתה דיבון עיר ישראל, לבני ראובן (יהו"ג, יג, או ג, ואף נקראה "דיבן גד" (במ' לג, מה"מ).
 שלשן - שלשים. צורת הריבוי לוכר במואבית היא ין, כמו בלשון חכמים, בארמית ובערבית. הצורה מצויה פעמים גם בלשון המקרא (במקום י"ם).
 עת - שנה, וכך גם בעברית של ישראל (ראה בחרסי שומרון), בפניקית ובארמית.
 3. ואעש - בניתי, או הקדשת; מבנה קדוקי זהה לשל העברית המקראית.
 הכמת - הכמה. המואבית שמרה על סימנת התי"ו של שמות נקבה, זו נשחקה בעברית והיא מתגלה בסמיכות (ת) ובריבוי (ות).
 הכמת זאת - המואבית והפניקית אינן דורשות את יידוע הכינוי הרומז (בניגוד לעברית, אבל השווה גם ברי"ט, לג; כד, ת).
 זאת - אפשר שהאליף השורשית עוד בוטאה, אם לא כן הרי זו צורת לשימוש קדום ביותר לשימושה כאם קריאה תוכית.

הלְתַחֵם כִּי. ין]אֶמְרָ לִי כְּמִשׁ רַד הַלְתַחֵם כְּחֹרֶנְךָ, וְאֹדֵךְ [אֶלְתֵּךְ
 תָּם בְּקִרְיָתְךָ וְיִשְׁלַחְךָ בְּמִשׁ בְּיָמֵי. וְעַלְתִּי מִשָּׁם. עֶשְׂרֵן
 בְּיָמֵיךָ. וְאֶנְךָ]

במת - במה היא מקום פולחן שהגדרתו שנייה במחלוקת. נראה שהשם כמה מכוון למקומות פולחן שונים, מבמות דלות ועד במות מפוארות ובהן בתי במות (מל"א יג, לב ועוד). הכמות הקדמו בדרך-כלל מחוץ לערים ובמקומות גבוהים. המקרא משתמש לביתן בלשונות בני"ה (מל"א יד, ז ועוד), נתיץ (מל"ב כג, טו; דה"ב לא, א) ושריף (מל"ב כג, טו).
 קרחה - אולי יש להשוות לאבדית *kirbu* = מצודה, שטח מבוצר בתוך העיר (נראה שכתוב המלה בתעודת נוי בקי"ף מעיד שגם באבדית יש לקרוא *qirbu*). לפי זה הקרחה היא האקרופוליס של העיר. לדרך ציין הנוצעת *ō/* בסוף התיבה, השווה להלן שר' 14 נכה, ובמקרא: שִׁילָה.
 בנות יושע - אם ההשלמה נכונה הרי זה שמה של הכמה. לנודה לקרוא למתקני פולחן בשמות, השווה לשמו של המזבח בשמ"ז, טו; "יה' נסי". וכי הואני ככל שונאי - השווה תה' קית, ז: "ה' לי בעורי ואני אראה בשנאי" (וכן מ"ז י; תה' נט, יא). פירושו של הביטוי: לראות במפלת האויב.
 5. יענו - עניה, בלשון המקרא וְעָנָה. נראה שבמואבית שימש שורש עניו המקביל לעברי ענייה, אבל השווה למלה עָנָה המלמדת ששורש עניה מקורו בעניי/ עניו. מכל מקום השווה שמה"א כט, די: "יעשו", משרש שניה, ואולי גם כאן יש לגקד כך, והו"ו עיצורית. למבנה המשפט: "עמרי מלך ישראל יענו...", השווה ברי"ב, כד: "ופלגשו ושמה ראומה ותלד...".
 ייענו את מאב ימן רבן - שעברו את מואב, השווה ללשון עני"ה שבסיפור שעבר מצרים: "וישמו עליו שרי מסים למען ענתו בסבלתם... וכאשר יענו אתי וגו' (שמ' א, ייא).
 ימן רבן - ימים רבים. יש הרבה בלשון המקרא, כגון: "ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים" (בר' כא, לד).
 כי ינאף כמש באוצה - שלטנו של עמרי במואב הוא תוצאה ישירה של כעסו של כמש על מואב ארצו. הרעיון זהה לרעיון של אשרו כמטה ועם ביד ה' (יש' י, ה; לו, ט). ללשון אנ"ף השווה דב' ט, ח: "ויחאנף ה' כבס"; תה' פה, ו: "הלעולם תאנף בני". יאנף - פעולה נמשכת בעבר, ככל הימים שבהם שעבר ישראל את מואב.

האשוח — מאגר מים. לפירושו ראה כחובת הבקבוק מחל סיראן, שו" 5 (עמ' 334). מישע הקדיש תשומת לב רבה להספקת מים בערים שביצור.

10. קרייתן — היא קרייתים (במ' לב, כו; יד' מח, א, כג), היום חירבת אל-קוריאית כעשרה ק"מ צפונית-מערבית לדיבון.

ואש גד ישב בארץ עטרת מעלים — לפי זכרונם של המואביים ישבו בני גד בארץ עטרת מקדם. מישע ירדע שמלך ישראל הוא מלכם של בני גד, אבל הוא מכיר בהשתייכותם השבטית. לציורו "ישב מעולם" השווה למשל: "בעבר הנתי ישבו אבותיכם מעולם" (יהו"כ, כ): "כי הָיָה ישיבות הארץ אשר מעולם" (שמו"א כו, ח); ועוד.

ארץ עטרת — ובה הערים עטרת וברגים עטרת, בדכס ההררי שמדרום-מערב שיש לזוהתן בחירבת עטרת וברגים עטרת, בדכס ההררי שמדרום-מערב לקן פרשת המים של ארץ המישור.

עטרת — מערי גד (במ' לב, לד), היום חירבת עטרת, 15 ק"מ צפונית-מערבית לדיבון.

11-10. ויכן לה מלך ישראל את עטרת — למי בנה? — לה = לעצמו, או לאיש גד, אבל איש גד = אנשי גד, ואולי צריך היה לכתוב ויכן להם. אבל בכל זאת אפשר לקיים לה, לאיש גד. לא ידענו למי ממלכי ישראל הכוונה, ואפשר שאין כוונתו למלך מסוים, אלא לקבוע שעטרת נבנתה על-ידי אחד ממלכי ישראל. בניין עטרת נועד לבצר את הגבול הדרומי של נחלת ישראל.

11. ואלתחם בקר — ואלחם בעיר, בעטרת.

אלתחם — בניין הפתעל. לחי"ו משמעות יוצאת, לחם כנגד.

קר — עיר במואבית. השווה קיר מואב, קיר חרשת.

ואחוה — לכרתי אותה.

מאהקך — נראה שהחוקק שכח את המ"ם. בגלל המ"ם של תכת "העם" שלפניה (הפולגורפיה). בסוף שורה 10 אין מקום למ"ם.

12. רית לכמש ולמאב — תיבת רית, קשה. היו שגזרו משרוש רא", ופירשוה כלשון "רא" (נח' ג, ו), היינו ל"רְצָוָה" (יח' כח, י). אחרים הציעו לגזור משרוש רי"י לפרש כלשון רנית, לדוית כמוש ומואב. טובה מן ההצעה להשוות ללשון רית, שבכתובות צפון-ערביות. שנתפרש כקורבן כפורים. לפי זה לטבח שנעשה מישע בתושבים היתה משמעות רחית, קורבן עבור כמוש ומואב. רית על משקל ציה.

לכמש ולמאב — בכחובת ניצחון שבאית מופיע צירוף דומה: "אלאמקה ולסכא" (RES 3945), לאל אלמקה ולעם שכא.

ואשפ — לשון שבי נופל במקרא גם על בעלי חיים ורכוש. השווה: "ומת או נשבר או נשבה" (שמי' כב, ט); "וישבו מקניהם וגמליהם" (דה"א ה,

6. ויחליפה בנה — ירש אותו. השווה בכתובת מספריה ממאה ט' לפסה"י, בו אומר בר גאיה: "...קמלו מראיכם והיו חלפה" (KAI, no. 224: 21-22) היינו: הרגו אדוניכם והיה יורשי". וכעברית חלף בבנין הראשון משמעו לרשת (מישהו בתפקיד), וכן חליפה, החליף, יורש. הבן האמור כאן הוא אחאב שאינו מוזכר בשמו במצבת מישע.

בימי אמר כלן — לירדוברסקי העתיק (לפי דפוס הנייך): 'כדבר' (אכל בספר *Kanaanäische Inschriften* כתב: 'אמר כ-'). וכן לאחורונה גם למור: כד[כבר]. לפי תצלום של דפוס הנייך אינו רואה מקום להשלים 'כדבר'. 'כדבר' אינו יכול לעמוד בפני עצמו, והיה צריך להשלים 'כדבר הזה'.

7. ובכחה — אבל בשו" 25: "בכיתה". הכתיב בת = בית, מעיד בנראה על התכונות הדוהטועה, כעוד שהצורה "בכיתה" חריגה ושומרת כנראה על הכתיב הנורמטיבי הישן.

וישראל אבד אבד עלם — תיבת עלום אינה זקוקה ללמ"ד השימוש, והשווה תה' פט, לח: "כירח יכון עולם", היינו כירח יכון לעולם. למלה עולם משמעות של זמן.

7-8. ארץ מהובא — מישור מידבא. הצורה המואבית מהובא לעומת העברית מידבא.

8. וישב בה ימה וחצי ימה בנה ארבעתן שת — ואין המניין עולה עם הנתונים שבידנו: עמרי מלך 12 שנה (מל"א טז, כג), ואחאב — 22 שנה (מל"א טז, כט), סך-הכל 34 שנים. נראה שהמספרים 30 שנה של מלכות כמשית אביו של מישע (שו" 2) וארבעים שנות שלטונו של עמרי בארץ מידבא הם מספרים סכימטיים. יתר על כן, לפי המקרא: "ויפסע מואב בישראל אחרי מות אחאב" (מל"ב ג, ה). ונראה אפוא שיש לפרש "ימי וחצי ימי בנו", ימי אחאב וחלק מימי צאצאיו, והשווה: תה' קב, כה: "אל תעלני בחצי ימי", חצי לאו דוקא. המחבר לא דק בפרטים הנוגעים לחילופי השלטון בישראל, ולמספר המדויק של שנות השעבוד. ועוד ראה להלן.

8-9. וישבה כמש בימי — החזירה למואב. השווה מל"ב יד, כב: "הוא בנה את אילת וישבה ליהודה" (ראה גם פס' ד, כה; ועוד). מישע מייחס את ניצחונו לכמוש אלוהיו.

9. בעלמען — ולהלן שו" 30 נקראה בשמה המלא "בת בעל מען" וכן כיהו"ג, יז: "בית בעל מען", ואילו ביר' מח, כג: "בית מען" וביח' כה, ט: "בעל מען". היום מאעין כשמונה ק"מ דרומית-מערבית למידבא.

כא: וכן דה"ב די, י; "וישבו את כל הרכוש" (דה"ב כא, יז).
 אראל דודא - קשה. המפתח לפירוש בכתובים, אלא שגם הם קשים.
 בשמ"ב כג, כ = דה"א יא, כב, מסופר על בנייה בן יהודע: "הוא הכה את
 שני אראל (דה"א: אריאל) מואב", ומשמעות הכתוב שמויה. כיש כט, א,
 ב, ז, מכונה ירושלים בשם אריאל, אבל מה הזימו שברקע אינו יודעים.
 כיש' לג, ז נאמר: "הן אראלם צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיו", והי
 שכאן אראל נדרף למלאך-שליח, כלומר לאדם. בניאור המובח שבחזון
 יחזקאל (מג, טר-טז) נאמר: "וההראל ארבע אמות ומהאריאל ולמעלה
 הקרנות ארבע, והאריאל שתיים עשרה ארך בשתיים עשרה רחב רבוע אל
 ארבעת רבעיו". נראה שההראל הוא כינוי להשוררו אל "אריאל מואב".
 אבל אין לערבו ב"אראל דודא", שיש להשוותו אל "אריאל מואב".
 אפשר שהכוונה לאריה, או (בהשאלה) לצלם של אריה או לחפץ אחר, נראה
 שהשווהו לפרש "דודא" דוד שלו. כנראה ייחסו חפץ זה לדוד מלך
 שאפשר לפרש "דודא" שם פרטי עם כינוי ראה לעיל על "אשרה" (עמ'
 ישראל. על "דודא", שם פרטי עם כינוי ראה לעיל על "אשרה" (עמ'
 197, 200, 233). ועוד אפשר שיש לתפוס "אראל דודא" כצירוף כבול,
 דוגמת "בית-אב", שבו הכינוי מצטרף אל הסומך ולא אל התסמך. השווה
 למשל במ' ד, לד: "למשפחתם ולבית אבם". הכינוי אינו מתייחס
 לסומך (אב), אלא לצירוף השלם (בית אב). כיוצא בזה מ' ב, ט: "מבית
 תעניק". הכינוי אינו מתאר את התיבה ותענוג אלא את הבית. וכך "הר
 קדשי" (תהי' ב, ו), "הר קדשו" (תהי' ג, ו). הכינוי מתייחס לכל הצירוף
 ולא לתיבה קודם בלבד. גם כאן כינוי הקניין אינו מתאר את השם נוד
 אלא את הצירוף הכבול כולו. כינוי הקניין זה יכול להתייחס לאיש גר,
 או לעיר עטרוה (ואו צריך לקרוא י"ה).
 13-12. ואפסכה לפני כמש בקרית - לאחר ששבה את "אראל דודא"
 הבאו לפני אלהיו בקרית (ראה להלן לפירוש) בדרך ששעה לכלי ה'
 מגבו (ש"ר' 17-18). זהו היה מנהגם של הקדמונים להציג את שללם לפני
 האל שנתן להם ניצחון.
 13. בקרית - יש מפרשים שהכוונה לעיר קריות (יר' מז, כד; עמ' ב, ב)
 היום קריאת אל-עליאן, עשרה ק"מ דרומית-מזרחית לדיבון. או אולי
 הכוונה לקריאת, חמישה ק"מ מזרעם לעטרוה (עטרוה). אבל לדעה אחרת
 בקרית = בקרית, בעיר עטרוה.
 ואשב בה - בעטרוה שכבשה מיד ישראל. פעולתו של מיטע כמיטע
 נזכרת הבה במצבתו.
 שרן - לא נודע היכן היה שרן זה. כמה וכמה מקומות בארץ ישראל
 נקראו בשם שרן.

14. מחרת - שם מקום, ולא נודע איהו.
 ויאמר לי כמש לך אחו את נבה על ישראל - המלחמה נבה = נבו, עיר
 בני ראובן (במ' לב, ח), נעשתה במקדד כמוש. נראה שייחסו כיבושה
 למצוות כמוש בדרך בהיותה בעלת חשיבות רחבת מיוחדת, ובה מקוש
 לה' אלוהי ישראל כפי שעולה מהמשך הדברים, ששבה משם את כלי ה'
 (ש"ר' 17-18): וזו גם העיר היחידה שנעשתה חרם (ש"ר' 17). לפי המסורת
 הישראלית מה משה בחר נבו (דב' לב, מחדג; לר' א"ה).
 נבה - שמה של נבו נשמר בחר נבו, ג'בל נפא, הנבה המשקף על כל
 סביבותיו. מקומה המדויק של העיר נבו לא נודע, ואפשר שיש לבקשה
 בחזרת אל-מחזט.
 אחו... על - תפוש, כבש מירי.
 15-14. ואחלך - נאָלך. המואבית שמרה על הה"א השורשית של
 הל"ך. גם בלשון המקרא יש דוגמות מספר: אָחַלְךְ (איוב טז, כב; כג, ח),
 וְאָחַלְךְ (שמי' ט, כג). אבל אפשר שיש לגרוס נֶאֱחַלְךְ, בפיעל (השווה תה'
 פו, יא; קמב, ד; משי' ח, כ), הדגש הוא על המפע הלילי.
 15. בללה - בלילה, במואבית נחמוצה הדוחעת, שלא כמו בעברית,
 אבל השווה הצורה העברית ליל (בסמיכות).
 השחרת - השחר.
 הצחרם - צורת הווגי המואבית J, השווה שמות המקומות צורת
 הלקאטיב שלהם כצורת הווגי: דבלתן, חורני. נראה שמשקל המלה
 צחרם אינו כמו בעברית צחרים, אלא כמשקל המלה יזָפָם.
 ואלתחם בה מבקע השחרת ועד הצחרם - מלחמת מלשע בנבו דומה
 למלחמת שאול כיבש גלעד, שמי"א יא, יא: "ויבאו בתוך המחנה
 באשמות הבקר ויכו את עמון עד חם היום". השווה גם למלחמות
 יהושע בעי (יהו' ח) ובברית מלכי הדרום לפני גבעון (יהו' י' ט"ז). בכל
 אלה נערכה ההתקפה עם שחר.
 16. כלום] - כל תושבי העיר.
 שבעת אלפן - מספר מוגזם, השווה לשאר המספרים הצנועים יותר
 שבכתובת. המספר הוא כפולה של שני מספרים סמליים שבע ואלף.
 גרן - גורם, ילדים. בעברית נתייחה המלה גור לבעל-חיים ולא כן
 במואבית. ולהלן צָרַת = ילדות.
 גבורת - צורת הנקבה של גברן. במואבית לא נתייחה משמעות מיוחדת
 למלה גבורת כמו בעברית.
 17. ורחמת - בתולות, עלמות. השווה שופ' ה, ל: "הלא ימצאו יחלקו
 שלל רחם רחמתים לראש גבר". וכאוגריתית נמצאה התקבולת "בולת
 ענת // רחם ענת".

ויגרשה כמש מפני — מישע אינו טוען שהוא גירש את מלך ישראל, אלא כמש אלוהיו. והשווה דב' לג, כו: "יגרש מפני אויב"; ויהו' כד, יח: "יגרש ה' את כל העמים ואת האמורי יושב הארץ מפנינו".

בהלתחמה — בהלתמו, וראה לעיל שו' 11: "ואלתחם".
 מאתן — מאתים.

רשה — יש מפרישים מלשון ראש, אמנם האל"ף השורשית נשמרת תמיד בחיבה ראש בלשונות השמיות (עברית ראש, אוגוריתית ראש, עבית ראס). לפיכך גוזרים מלשון רש, עני. אבל קשה, שלא נאמר שהושיבם ביהוץ, בניגוד לאמור על אנשי שרן ומחרת (שר' 13-14). ונראה שהפירוש הראשון עיקר.

20. ואשאה ביהן — נשאתי, פקדתי אותם. השווה שמי' ל, יב: "כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם", וכן במ' ד, כב-כג: "נשא את ראש בני גרשון... הפקד אותם". לשון יחיד "ואשאה" נגזרת אחרי התיבות "אש" ו"רשה". למפקד לפני המלחמה בלשון דומה חוץ מתן מניין הנפקדים, השווה שמי"א טו, ד: "וישפץ שאול את העם ויפקדם בטלאים מאתם אלף רגלי" וגו'.

21. לספת על דיבן — לספת, שם פעולה בבניין קל משרש יסיף, ונראה שמשמנו לחוסית. נראה שיהוץ היהוץ לאחות המלך ברומה לדיבון עיר מולדתו. מישע מתייחס כנראה למעמדה המדיני של יהוץ בין ערי הממלכה, והשווה למעמדה של צקלג, שהיתה אחותם הפרטית של מלכי יהודה (שמי"א כו, ט).

21-26. לחלץ מישע הולך ומונה את מפעלי הבנייה שלו בדיבון, ולכן לא נזקק למר דיבן היו.

21. יערן — חלק מביצורי העיר כמסתבר מהצירוף "זמת היערן". אולי יש להשוות אל "בית יער הלבנון" שכנה שלמה בירושלים (מל"א ז, כ ה). לפי תיאורו שם היה זה בניין הניצב על עמודים רבים: "ארבעה טורי עמודי אדנים", ולפיכך נקרא בית יער הלבנון. על תפקידו של בית יער הלבנון בבית הנשק למדנו ממל"א ז, יז, כא = דה"ב ט, טו, כ, ויותר מכך מהאמור ביש' כב, ח: "ותבט ביום ההוא אל נשק בית היער".

22. העפל — הכתובים מזכירים את העופל בירושלים (יש' לב, יד; נחמ' ג, כו; דה"ב ת, ט). ועוד) וכשומרון (מל"ב ה, כד). נראה שהעופל היה החלק הגבוה בעיר שעליו נבנתה הקרדוה.

שעריה — מסתבר של דיבון.
 מגדלתה — המגדלים שלה, ריבוי בלשון נקבה, גם בלשון המקרא יש "מגדלות" (שה"ש ת, ט). ושמה יש לקרוא מגדלתה ביהוץ.

23. בת מלך — בית מלך, הוא ארמון המלוכה.

עשת-כמש — אלהות מורכבת משני אלים עשתר וכמש. נקודת ההפרדה עוד שומרת על שני הרכיבים שבשם האלהות. מינה של אלהות זו ואופיה לא נתברר. יש סבורים שעשתר כמשו היא אלהות נקבית, בת זוגו של כמש, חוה לפי שהם קושרים את עשתר באלה עשתרות. אבל עשתר (עתיבת) ידוע כאל זכר באוגורית ובדורים-ערב. עוד במאה ה' לסה"נ נמסר על כך שהעברים בסני הקריבו קורבנות אדם לעשתר, שהם זיהו אותו עם כוכב השחר. וראוי להשוות הדבר למעשהו של מישע שהחריס את אנשי נבו לעשתר-כמש.

החרימתי — את העיר. ראוי להשוות את חרם נבו לחרם יריחו (יהו' ז, יז ואילן). יש לציין שבניגוד לערים אחרות שמישע מספר על יישובן מחדש לאחר שנכבשו, אינו מספר כך על נבו, ואפשר אפוא שנבו נשארה בחורבנה לאחר שהחורמה, כמו שנאמר לגבי יריחו המוזכרת (השווה יהו' ו, כו; מל"א טו, לד).

17-18. ואקח משם את. כללי יהוה — הרי שהיה נבנו מקדש לה' אלוהי ישראל, כשאר מקדשי ה' בערי ישראל (כגון בית אל ודן, שכם ודור) ויהודה (כגון עיר וכוזר ובעז), מלבד המקדש שבירושלים.

את. כללי יהוה — למר קורא: "אולנאלי יהוה", ומשווה אל "אראל יהודה" בשו" 12. אבל ספק בעני: ליידוברסקי (בספרו *Kanaanäische Inschriften*) הצייר שבסוף שורה 17 יש לקרוא 'את-בלי' או 'ארא'. בלוח הָעֵתִיק (לפי דפוס הנייר) קו מסופק (מורכב מנקודות). העתק הנייר פגום ביותר בשורה זו, ואין להעלות ממנו דבר ברור. ועוד זאת, התחביר דורש כאן תיבת 'אתי' השווה למעלה שורה 12: "ואשב משם את אראל יהודה".

ואסתבהם — ואסתבם. שים לב לנקודת ההפרדה בין הצורה הפועלית לכינוי הגוף (= מושא) שנחשב חיבה לצמצמה.

ואסתבהם לפני כמש — וכך עשה נבוכדנאצר מלך בבל לכלי המקדש שבירושלים, שלקחם בבלה (מל"ב כה, יד ואילן) להביאם לפני אלוהיו; כפי שפורש בעו" ז: "והמלך כורש הוציא את כלי בית ה' אשר הוציא נבוכדנצר מירושלים ויתנם בבית אלהיו" (והשווה דב' ה, כ-ג).

19. יהוץ — במקרא יהוה (במ' כא, כג; יהו' יג, יח; דה"א ו, טג), היתה בנחלת ראובן (יהו' יג, יח), ועיר לויים (דה"א ו, טג), היינו מרכז מנהל ממלכתי. מקומה של יהוץ לא נודע, מכל מקום נראה שהיתה סמוכה לדיבון, שהרי סופחה אליה, כאמור בשו" 21: "לספת על דיבן". אולי יש לחוותה בחירת אל-מדינה שמצפון-מזרח לדיבון.

ומלך ישראל בנה את יהוץ בהלתחמה בי — מלך ישראל ביצר את יהוץ בהלחמו במישע, כנראה היתה עיר מריבה בגבול שני האויבים.

"אנך בנת בת בנת כי חוס הא", ולפי שיר 25-26: "ואנך כרתי המכרת לקרחה באסיר ישראל". מישע בנה את בצר החרבה באנשי דיבון.

28. חמשן - חמישים היה מספרם של האנשים, ראשי המשפחות, שהושיב דיבון.

כי כל דיבן משמעת - דיבון ותושביה היו נתניו הישרים של מישע. דיבון היתה כנראה אחוזתו הפרטית ונראה שגם בצר המשוקמת היתה לאחוזתו הפרטית. למונח "משמעת", שם לכלל הנזמנים, השווה יש' יא, יד: "ובני עמון משמעתם". אבל למונח משמעת יש גם משמעות צבאית, כנראה משמר ראש (שמ"ב כג, כג), אלא שזו אינה הולמת את ההקשר הנוכחי.

29-28. ואנך מלכתי עול [ה]מאת בקרן אשר יספתי על הארץ - ההתייחסות המואבית בערים החדשות או כאלה שכבש מידי ישראל היתה התישבות צבאית. מישע מתפאר שמלך על "המאות", אנשי יחידות צבא, שהושיב בערים אלה.

30. ובת דבלתן - דבלתים (במ' לג, מריזו, כך צריך לגרס), בית דבלתים (יר' מח, כב), שמצפון לדיבון.

ובת בעלמנן - כבר למעלה (שיר 9) הזכיר את בניין בעל מעון ביקיה לבניין האשוח בעיר. כאן שב ומנאח ביקיה להרשבת נוקדים (ראה להלן) במדיבא, בית דבלתים ובית בעל מעון. אבל גם יש מקום לשקול שתיבת "בית" מתייחסת לבתי המקדש של שלוש ערים אלה. אם כן הוא יש להשלים בראש השורה: "[ב]ת מהדבא", וקשה להכריע.

31-30. ואשא שם את מן [צאן הארץ - מכאן ואילך כל ההשלמות הלוחית על בלימה. למר קרא: "ואשא שם את מלך[שן]. לזבח. את]. צאן. הארץ". נראה יותר לקרוא: "ואשא שם את נקול[. לרעת. את]. צאן. הארץ".

31. חורנן - חורנים (יש' טו, ה; יר' מח, ג) לפי שחורונים נזכרה עם צוער ומי נמרים, נראה שיש לבקשה בדרומה של ארץ מואב. הלשון "מורד חורנים" (יר' מח, ה) מתיישב יפה עם הכתוב כאן "וד הלחתם (= הלחם) בחורנן וארד". בשני הכתובים דרך חורונים ומעלה הלוחית קשורים בימי נמרים" (ואדי א־נַמִּירָה), נראה ששניהם מתכוונים לדרך שעברה בתוואי שבו עוברת הדרך הרומאית מצפון לואדי א־נַמִּירָה, "יורדת מפתח־רֶבֶה לעבר ים המלח. אפשר שיש לזהות את לוחית בכתיבה זאת חורונים בתל מִירָאן שממערב לכתיבה, או כפי הסמוכה לחל מִירָאן. לפי הכתוב כאן חורונים היתה בידי יהודה, ומישע כבשה מידיה. בת [ד]חור - בית דוד, שמה של ממלכת יהודה, דוגמת השם בית עמרי (Bit Humi) לממלכת ישראל בכתובת האשורית של תגלת פלאסר ג'

כלאי האשוחן] - קשה. לפי הפירוש מלשון גִּלָּא "כלאי האשוח" הן כנראה החומות שהקיפו את מפעל המים של דיבון.

[למ]ן - יש סבורים (קרויס ופרימן ואחרים) שהתיבה מים נכתבה במואבית 'מן' ולא 'מין' (התכוונות הדונונויה) ולפיכך גרסו "נלמען", אפשרי מבחינה גרפית (ראה תיבת "עין" בסוף שיר 27), אבל אין הכרח, שכן יש לפחות דוגמה נוספת לשמירת הדונונויה בכתובת (בתיבה "בביתה" בשיר 25).

24-25. ובר אין בקרב הקר בקרחה ואמר לכל העם עשו לכם אש בר בביתה - מישע ציווה על חציבת בורות מים. אפשר שיש לפרש "קרחה" כאפוזיפיה של קיר, הקיר = העיר שבה מדובר, היא הקרחה, או שבא להשמיענו שגם בעיר וגם בקרחה לא היו בורות מים. שזה היה המצב העובדתי עולה מהפקודה לכל העם לחצוב להם בורות בבתיהם.

בביתה - ראה לעיל שיר 7 "בבתה".

25-26. ואנך כרתי המכרת לקרחה באסיר ישראל - מישע כרה מפעלי מים כלשהם (להלן) לקרחה, עבור הקרחה, באסירי ישראל, שבויי מלחמה ששבה מישראל. שורש כר"ה נופל על כרית בור או באר מים (בר' כו, כה; שם' כא, לג; במ' בא, כח). המכרות (ובנים) הן מתקני מים. כשאך מתקני המים שהתקין מישע. לצורות הרכים מכרתה (ולא מכרות) השווה ללח - דלחות, שקת - שקתות, חנית - חניתות, ועוד. באונגריזית גם

אחת - אחות (אחות - אחותות = אחיות).

26. ערעי - עיר בני גד (במ' לב, לד), "אשר על שפת נחל ארנן" (דב' ב, לו). היום ח'רבת עראער שעל שפת הארנן, מדרום לדיבון.

המפלט בארנן - המפלה (ביחיד) בארנן. הכוונה אלכפון למרועז העליין של הארנן, בקירוב כתואי של "דרך המלך" ("סריק א־סלטאן"). המחייב טיפול מיוחד. מערבה משם הארנן זורם נקיק עמוק ובלתי

עביר. 27. בת בנת - בית בנות היא בנות (במ' כא, ירכ' א) בנות בעל (במ' כב, מא), וכנראה היתה מרכז פולחני חשוב. לפי המקורות התלמודיים (ירושלמי שביעית ט, הל' ב [לח, ע"ד = 210]) היתה בנות בעל במישור

של עבר-הירדן. אין לבמות בעל זיהוי מקובל.

בצר - עיר לויים ומקלט בנחלת ראובן (דב' ד, מג; יח' כ, ח; כא, לו; דה"א נ, סג). לפי תיאורה כי"צר במדבר בארץ המישור" (דב' ד, מג)

נראה לזהות את בצר בתל ג'ול, כתמישה ק"מ מזרח למידבא. במקום שבו ארץ המישור מתמזגת הירדנית במדבר.

עין - עיים, והשווה מ"ר ג, יב: "עין".

27-28. כי עין [הא] ריבן - ההשלמה לפי השוואה לשיר 27:

על פרושת גילוייה של מצבת מישע: S.H. Horn, "The Discovery of the Moabite Stone", in *Essays ... D.N. Freedman*, Winona Lake 1983, pp. 497-505

כתובת מלכותית ממואב

מקורה של הכתובת החקוקה על שבר של עמוד מחומן נגלם ממנו. העמוד שנשבר (באקראי או במכוון), סותת ושימש כאבן בניין. הכתובת חקוקה על הפן הרביעי) כך שהקורא את הכתובת היה יכול לראותה במבט כשעומת על הפן הרביעי) את העמוד. נראה שהכתובת היתה ארוכה למדי, אחד ולא נאלץ לחקוף את העמוד. נראה שהכתובת היתה ארוכה למדי, אך מה שותר ממנה הן שבע שורות לא שלמות שאת רובן ניתן לשחזר. לפי בחנים פליאוגרפיים ושיקולים היסטוריים נראה לקבוע את זמנה של הכתובת לשליש השני, או אף לרבע השלישי, של מאה ה' לפסה"ג.
ככל כתובת מלכותית גם כתובת זו פתחה בנוסח מעין: אנכי פלוני בן אלמוני מלך מואב וכו'. אין בידינו לשער כמה שורות חסרות מראש. הכתובת ועד לשורה 1', וכמה חסר משורה 7' ועד לסוף הכתובת. הכתובת דומה באופייה ובסגנונה ליצבת מישע. ואין להמנה על כך, שכן היא מנוסחת בנוסח מקובל, כשאר כתובות מסוגה. השורה למשל לכתובת של אוחדד (אין היא ממאה ה' לפסה"ג): "וכן אנה תמית עוה", ואנכי בניתי חומות עוה, או "וכן אנה הקרת ו", ואנכי בניתי הקריה והאת (KAI, no. 26, Ai:13-14, ii: 9).

[אָבן]

[אסרן. רבן. ואבן. אן] מלך]

[נתי. את. בת. הראש. ובאסרי. בניעמן]

[מכרת. שער. אדר. והמקנה. והבקר

כל. וירא. בניעמן. כי. חלה. בכל

[אין]

[קרוב

[אין]

[אָבן]את.

[אָשָׁב] אָסרן רבן וְאָבן אָנת אָרמן בת מלך

וְאָנךְ בְּנִית את בת הָרֵאשׁ וּבְאָסְרִי בְּנִיעַמָן

השם בית דוד הוא שמה של ממלכת יהודה בכתובת הארמית מותל דן (א' בירן - י' נוה, "כתובת ארמית מתקופת בית ראשון מתל דן", קדמוניות ב' [תשנ"ד], עמ' 76-77).

33. ועל[תן]י משם - מחזורונים יש לעלות לרמת מואב. ההמשך לא ברור, וגם הקריאה "עשתי", או "עשתתי", מסופקת.

34. ב[מת צדק - השווה למעלה (שיר 3-4): "במת [ישע". אבל הקריאה מסופקת.

מכאן ואילך אי-אפשר להעלות משרידי הכתב שבשתי השורות כי אם מלים בודדות.

הספרות על מצבת מישע ענפה ביותר ולא ירובו כאן אלא כמה מחקרים. לפירוט של ספרות ישנה ראה בספרו של סודר (ראה לעיל במבוא, ביבליוגרפיה).

ח' רוזן, העברית שלנו, תל-אביב תשס"ז, עמ' 6 ואילך; ב' מור - ח' רבין, "מישע", אנציקלופדיה מקראית ד', ירושלים תשכ"ג, עמ' 921-929; י' ליוור, מלחמותיו של מישע מלך מואב, חקרי מקרא ומגילות מדרב יהודה, ירושלים תשל"ב, עמ' 198-220; א' דמסקי, "מפקדו הצבאי של מישע מלך מואב", שנתון ז-ח (תשמ"ג-תשמ"ד), עמ' 257-255; ה' זיל, "מישע מלך מואב עורך מפקד", ארץ-ישראל כו (תשמ"ט), עמ' 44-43; ג' נאמן, "כ"ך כותבת מלכותית לסיפור נבוא: מוד מישע מלך מואב בהארה היסטורית", ציין סו (תשס"א), עמ' 5-40.

M. Lidzbarski, *Handbuch der nordsemitischen Epigraphik I*, Weimar 1898, pl. I; A.H. Van Zyl, *The Moabites*, Leiden 1960, pp. 161-192; S. Segert, "Die Sprache der moabitischen Königsinschrift", *ArOr* 29 (1961), pp. 197-267; F.J. Andersen, "Moabite Syntax", *Orientalia* 35 (1966), pp. 81-120; J. Liver, "The Wars of Mesha, King of Moab", *PEQ* 99 (1967), pp. 14-31; M. Miller, "The Moabite Stone as a Memorial Stela", *PEQ* 106 (1974), pp. 9-18; J. Blau, "Short Philological Notes on the Inscription of Meša", *Maarav* 2 (1980), pp. 143-157 = idem, *Topics in Hebrew and Semitic Linguistics*, Jerusalem 1998, pp. 344-359; A.F. Beeson, "Mesha and Ataroth", *JRAS* 1985, pp. 143-148; A. Lemaire, "Notes déigraphie nord-ouest Semitique", *Syria* 64 (1987), pp. 205-214; idem, "La stèle de Mésha et l'histoire de l'ancien Israël", in D. Garrone - F. Israel (eds.), *Storia e tradizioni di Israele: Scritti in onore di J. Alberto Soggin*, Brescia 1991, pp. 143-169; idem, "House of David" Restored in Moabite Inscription", *BAR* 20/3 (May-June 1994), pp. 31-37; A. Dearman (ed.), *Studies in the Mesha Inscription and Moab*, Atlanta 1989; K.A.D. Smelik, "King Mesha's Inscription: Between History and Fiction", *Converting the Past: Studies in Ancient Israelite and Moabite Historiography*, Leiden 1992, pp. 59-92; N. Na'aman, "King Mesha and the Foundation of the Moabite Monarchy", *IEJ* 47 (1997), pp. 83-92; A.F. Rainey, "Syntax, Hermeneutics and History", *IEJ* 48 (1998), pp. 244-251